

פניני תורה

זמני כניסת ויציאת השבת

שעון קיץ

פרשת בהעלותך

כניסת השבת : 7:25

צאת השבת: 8:31

רבינו תם: 9:16

יח' סיון תשפ"ה

פרשת השבוע: בהעלותך – הפטרה: רוי' ושמז' (זכריה ב)

נערך בס"ד ובזכות הרבים ע"י הרב משה דיין נ"י

מאמר בפרשה

בפרשה זו אנו מוצאים שני כלים שהציווי היה שיעשו ממקשה אחת. והם 'המנורה' שנאמר "וזה מעשה המנורה מקשה זהב עד ירכה עד פרחיה מקשה היא". וגם החצוצרות המצוה שיעשו ממקשה אחת שנאמר "עשה לך שתי חצוצרות כסף מקשה תעשה אותם". ולמרות זאת מצינו שיש חילוק ביניהם, שהנה בגמרא מנחות (כח א) ובספרי (פיסקא סא) דרשו חז"ל מהכתובים שדין 'מקשה' שנאמר על 'המנורה' הוא לעיכובא ואי אפשר לעשותה מן הגרוטאות חלקים חלקים. אך לעומת זאת אינה חייבת להיות דוקא מזהב שאם אין זהב אפשר לעשותה מכסף או מברזל ואפילו מ-'עץ' או מ-'חרס'. לעומת זאת החצוצרות חייבות להיות דוקא 'מכסף' וזה לעיכובא, אבל מאידך אם לא עשאו מקשה אלא עשאו מגרוטאות כשרים. נמצא הכשר במנורה פסול בחצוצרות והכשר בחצוצרות פסול במנורה. ויש להתבונן בחילוק שביניהם מדוע במנורה 'המקשה' לעיכובא ולא בחצוצרות. ומדוע 'הזהב' במנורה אינו לעיכובא, ו'הכסף' בחצוצרות לעיכובא.

בספר מנחת מיכאל כותב לבאר בהקדים תחילה מדוע דוקא בשני הכלים אלו נצטוו לעשותם 'מקשה' והאמת שהמקשה מסמלת 'אחדות', כמו כן מנורת שבעת הקנים אשר נדלקת בשמן זית מסמלת את אור התורה ומראה את האחדות שצריכה להיות בעם ישראל, למרות שישנם ששה קנים נפרדים כולם מחוברים לקנה המרכזי וכל הפתילות שלושת המזרחיים ושלושת המערביים מכוונים לנר המרכזי, להורות שלמרות שישנם דעות חלוקות בעם ישראל כולם צריכים להיות מחוברים לדעת תורה והחכמה. כמו כן החצוצרות שהיו כלי ביד משה רבינו לכנס את העם לנסוע, לפיכך כדי לקיים "קומה ה' ויפוצו אויבך וינוסו משנאיך מפניך" שהאויבים יפוצו וינוסו מפני בני ישראל צריכים שתהיה אחדות בעם ישראל, כוחו של עם ישראל הקטן הוא באמונתו בה' ובאחדותו. לכן נעשו החצוצרות 'מקשה אחת', לסמל את האחדות הצריכה להיות בעם ישראל כשנוסעים ממקום למקום, וכיוצאים למלחמה, ולפניהם היה יוצא ארון הקודש לסמל את האמונה בקב"ה.

מלבד זאת לחצוצרות היה תפקיד נוסף להביא את זכרון עם ישראל לפני הקב"ה, כמו שנאמר "והרעותם בחצוצרות.. ונזכרתם לפני ה' אלהיכם ונושעתם מאויביכם" עוד נאמר "וביום שמחתכם.. ותקעתם בחצוצרות.. והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם", לכן אי אפשר לעשותם מזהב כדי שלא להזכיר את מעשה העגל שנעשה מזהב. וכפי שכותב בעל הטורים על חצוצרות הכסף, מכסף ולא מזהב שלא להזכיר קול העם ברעה. אבל המנורה שלא היתה עשויה להזכיר זכותם של עם ישראל לכן יכלה להעשות אפילו מזהב, כי מהותה היה ללמד את האחדות בישראל, ומשום כך יכלה להעשות אפילו מדברים אחרים העיקר שתהא מקשה אחת.

מעתה מובן שבמנורה המקשה היא לעיכובא שהיא המסמלת את סמל האחדות, והאחדות בעם ישראל סביב התורה הוא לעיכובא. אבל החצוצרות אף על פי שלכתחילה צריכים להעשות מקשה להורות על האחדות שבעם ישראל, אבל עם כל זאת אין המקשה לעיכובא, מאחר ותפקיד החצוצרות הוא לאסוף את עם ישראל ולאחדם יחד למשימה של יציאה לדרך, או של מלחמה להילחם באויבים, ואפילו כשאין איחוד בעם, נוצר האיחוד בהאספם כמו שמתאחדים עם ישראל בעת צרה. ולכן כדי שיהיו באחדות יכולים לעשות את החצוצרות מחלקים חלקים כי עצם הנסיעה לדרך או לצאת למלחמה מאחדת כולם. והנה בהמשך הפרשה נאמר "וארון ברית ה' נסע לפניו דרך שלשת ימים" ומביא רש"י דרשת חז"ל (בספרי, ובגמ' ב"ב יד) זה הארון היוצא עמהם למלחמה ובו שברי לוחות מונחים ומקדים לפניו דרך שלשת ימים לתקן להם מקום חנייה: ע"כ. ויש לפרש על פי האמור עם שברי לוחות יוצאים למלחמה כדי לסמל שבעת צרה ופעולה גם השברים מתאחדים. לכן גם החצוצרות שהם מסמלות איחוד לכתחילה יש לעשותם מקשה אבל אם עשאו מחלקים אין זה מעכב כי כשתוקעים להתאסף על מנת לכבוש את הדרך על פי ה' גם השברים מתאחדים.

את הסיפור הנורא שלפנינו סיפר כ"ק האדמו"ר מנדבורנה שליט"א אותה שמע מפי בעל העובדה ר' יוסף וכה סיפר. דיירי בניין מסוים בבני ברק לא ידעו מאומה על שכנם הגלמוד שגר בקומה השנייה. כבר עשרות שנים הוא מתגורר בשכונה ותדיר ראוהו עוסק בתורה, אולם מעולם לא ראה איש את פנים דירתו. כאשר נתקל בשכניו לבניין הנהן בדומיה בראשו כשעיניו נעוצות בקרקע והמשיך בהליכתו. השכנים כיבדוהו והעריצוהו. אחד השכנים ר' יוסף התאמץ להתקרב אליו ככל האפשר ולסייע לו, שנים ארוכות ניסה ר' יוסף לגלות את המסתתר מאחורי דמותו המסתורית של שכנו ולא עלה בידו. פעם אף ההין לשאול אותו אודות החטוטר שהוא נושא על גבו, אך תמיד נתקל בחומה אטומה. כפי שחי בדממה כך גם נעלם, לפני שקרס ארצה הספיק להפציר במוקדן שהאמבולנס לא יפעיל את צופריו מחרשי האוזניים, בקשתו מולאה ולשביעות רצונו המלאה הוא הובהל לבית החולים בחסות החשכה.

עם בוקר הודיעו לר' יוסף מבית החולים כי שכנו מאושפז וכי הוא מבקש שיבקרו. פניו של השכן האלמוני נראו זכים יותר מתמיד, שמץ של דאגה לא נראה על פניו. כאשר הסביר לר' יוסף כי הוא עומד ללכת בדרך כל הארץ, ולפני כן רצונו לשטוח בפניו בקשה קטנה. ר' יוסף כרה אוזניו כאפרכסת והשכן סיפר. בן יחיד לי בארץ נכר למרבה היגון הוא סר מן הדרך הישרה וכל השתדלותי להשיבו למוטב לא צלחה, כעת כאשר אני עומד לשוב לעולם האמת, אפיל משם תחינה כדי להחזירו לכור מחצבתו, ממך אני מבקש אנא קנה לי בעבורו זוג תפילין מהודרות, שמור אותן ברשותך עד שידרוש אותן ממך. בסיימו את דבריו הושיט השכן לר' יוסף מעטפה ובה סכום כסף בעבור הרכישה.

החשיפה המפתיעה קירבה בין הנוטה למות ובין שכנו אוהבו, ולבקשתו ניאות הגלמוד לספר את תקציר תולדות חייו וייסוריו. וכך סיפר: בן שש הייתי כאשר הלכה אימי לעולמה, אבי לא יכול היה לגדלני, למרות זאת חשקה נפשי בתורה, ולשם כך עשיתי הסכם עם סוחר נרות בעירי, אני אסתובב עם סחורתי על פתחי הבתים, במחצית מרווחי הוא ישכור לי מלמד, ובמחצית הנותרת ידאג לצרכי הגשמיים.

יום אחד סיפר השכן סובבתי כדרכי על הפתחים, עד שנקלעתי לבית ששהו בו אנשים שסרו מן הדרך, לאחר שהתלוצצו על חזותי הדתית ניסו להכשילני בדבר עבירה בדברים היפך הקדושה, ומשראיתי שאין בפני ברירה השלכתי את סחורתי, וזינקתי היישר אל הרחוב מחלון ביתם שבקומה השלישית. לאחר חודשים ארוכים יצאתי מבית החולים גיבן לכל ימי חיי. הוא עצם את עיניו כמעביר שנים אחדות בגלגלי הזכרון והמשיך, לימים נישאתי ונולד לי בן, לאחר מכן התאלמנתי ואת השאר אתה כבר יודע.

באותו לילה לא הצליח ר' יוסף לעצום את עיניו נרעש ונרגש התהפך על משכבו כשהוא משחזר את הרגע הנשגב שבו מחליט ילד יהודי זך וטהור לקפוץ מן הקומה השלישית כדי לשמור על קדושתו.

הבוקר אור והטלפון צלצל שנית הוא מבקש לראותך שנית הודיעו מבית החולים, ר' יוסף רכן לעבר מיטת החולה והופתע לשמוע בקשה נוספת. בבקשה ממך הבא אלי מפה של בית הקברות ברצוני לבחור לעצמי מקום קבורה, ר' יוסף הלך לאן שהלך והביא את מפת בית הקברות, השכן הביט בחלקות שנפרשו בפניו ואמר: ראה איני רוצה להיטמן בחלקות הרגילות, גם לא בזו של חשובי העיר, עליך לדעת שמאותו יום שקפצתי מהחלון והפקרתי את גופי למען כבודו יתברך, לא נכשלתי אפילו פעם אחת בראייה אסורה, וריח חטא של פגם היסוד. והגם כי קבורים פה יהודים חשובים, אמנם בשמים מקפידים מאד על חטאות נעורים, לפיכך איני רוצה להיטמן אלא בחלקה שבה קבורים תשמישי קדושה שבלו, או בחלקה שבה נקברים תינוקות רכים בשנים שלא טעמו טעם חטא. למחרת צלצל הטלפון בשלישית בפעם האחרונה. קבוצה קטנה ליוותה את השכן למנוחתו האחרונה סמוך לקבריהם של תינוקות של בית רבן.

ארצות הברית התנועה זורמת כסדרה אלפי מכוניות נוסעות בסדר מופתי, לפתע סטתה אחת מהן ממסלולה והתהפכה, הנהג עף מן הרכב והובהל לבית החולים במצב קשה. לאחר מספר ימים נכנס יהודי מבוגר לחדרו של הפצוע, באתי לבקר חולה אחר, ראיתי ששוכב כאן יהודי נוסף ונכנסתי לבקרו. לאחר שיחה קצרה התברר שהמבקר הכיר היטב את אביו של הפצוע.

לראשונה כי אביו איננו, "אינני יודע מה קרה לי שח הפצוע לאורח, זה עשרות שנים אין לי כל קשר ליהדות, אך בימים האחרונים מאז הפציעה החלה לבעור בקרבי תשוקה עזה לחזור אל המקורות ולהתקרב ליהדות, אודה לך מאוד אם תשיג לי זוג תפילין כדי שאוכל להתחיל לקיים מצוה זו לפחות". האורח מילא את בקשתו ושב לביתו שבארץ ישראל, כאן פגש את ר' יוסף וסיפר לו את דבר המעשה. ור' יוסף יצר קשר עם הבן מסר לו את התפילין שאביו רכש בעבורו

והבן נעשה בעל תשובה גמור וירא שמים מרבים. (אמונה שלימה פר' שלח)

בתחילת הפרשה נצטוו אהרן הכהן על הדלקת הנרות במקדש. ובילקוט שמעוני (בהעלותך רמז תשיט) הפליגו חז"ל בשבח הדלקת הנרות וכך אמרו: "אם שמרתם נרות של שבת אני מראה לכם נרות של ציון". וכל כך למה? בזכות הנרות שהן מדליקין בשבת. תדע לך כמה חביבה היא מצות הנרות לפני הקב"ה שאין הקב"ה צריך לאורה, הוא מצוה למשה שיזהיר לאהרן וזה שנאמר "דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך את הנרות". וכתב רבינו יעקב בעל הטורים בפרשת תרומה (שמות פרק כה פסוק לא) ואין בפרשת מנורה אות סמ"ך וכן במעשה בראשית. לומר במקום נר אין שטן ואין מזיק. ובזכות נר מצוה ותורה אור סותם פיו של שטן מלהשטין. ע"כ.

עוד מצינו לרבנו בחיי (שמות פרק יט פסוק ג) שכותב: ולכך ראוי האשה להתפלל לה' יתברך בשעת הדלקת הנר של שבת שהיא מצוה מוטלת עליה, שיתן לה ה' בנים מאירים בתורה, כי התפילה יותר נשמעת בשעת עשיית המצוה, ובזכות נר שבת שהוא אור, תזכה לבנים בעלי תורה הנקראת אור שנאמר (משלי ו, כג) כי נר מצוה ותורה אור, וכן דרשו חז"ל (שבת כג ע"ב) האי מאן דרגיל בשרגי הויין ליה בנים תלמידי חכמים: ע"כ. ובקיצור שו"ע כותב: (סימן עה ב) טוב שתתן קודם איזה פרוטות לצדקה. ואשה קשת רוח בגדול בנים או שאין לה כלל, סגולה שתאמר לאחר הדלקת הנרות ההפטרה של יום ראשון דראש השנה (שמואל-א פרק א ופרק ב' עד פסוק י). וטוב שתבין מה שהיא אומרת, ותאמר בכונה.

פרפראות בפרשה

כְּאִשֶּׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה עַל הַלְוִיִּם כִּן עָשׂוּ לָהֶם:

שבחו של עם ישראל: התורה מדגישה שבני ישראל עשו ללוים ככל שנצטוו, ומוסיף רש"י להגיד שבח העושים, והנעשה בהם, שאחד מהן לא עכב. ע"כ. רש"י מוסיף שיש כאן גם שבח ללוים וגם לעם ישראל. ועמדו בזה המפרשים מה בדיוק נקודת השבח שיש כאן לבני ישראל ומה השבח ללוים.

כותב על כך המהר"ל: השבח של בני ישראל היה בזה שלא היו מעכבים ישראל מלעשות, והסיבה שהיתה להם לעכב, מפני שהקב"ה לקח את הלוים לעבודתו, ובישראל לא בחר. (כלומר שהיו יכולים להפגע מכך שהקב"ה בחר בלוים לעבודתו ואילו בנו לא בחר). והשבח שהלוים לא היו מעכבין, למרות שהיו צריכים [מעתה] להיות נזהרים בקדושה, שמא יענשו. [וכאן נכללו בשבח גם] משה ואהרן [ש]לא היו מעכבין, ולא היו מקנאין בגדולה שלהם, שמתחלה היו הם לבד, ועכשיו גם הלוים עמם. ע"כ.

מוסיף הרב זי"צ'יק: לו היה אחד מהם מתעצל או מתמהמה קצת, כבר לא היה מתקיים אז דבר ה', ודוקא ע"י שיתוף והתאמת הפעולות של כל אחד ואחד נתהוותה ונתגשמה כוונת הבורא ית"ש. כל אחד ויותר משלו והשקיע חלקו הרוחני בקיום דבר ה', ואחד מהן לא עכב. (אור חדש)

זָכְרָנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בַּמִּצְרִים זָזָם..

הפרנסה תבוא לאדם בדרך כל שהיא: רבותינו נחלקו בפירוש הפסוק האם הכוונה כפשוטם של דברים שבמצרים היהודים קבלו דגים בחינם, או שזה נאמר בלשון מושאלת. רש"י מביא את דברי הספרי: שהכוונה שבמצרים היו מקבלים אוכל 'חינם' מן המצוות. לעומת זאת במדבר הם קבלו את המנה היומית של ה'מן' לפי רמתם הרוחנית, וזה היה קשה להם.

אולם הרמב"ן מפרש את הדברים כפשוטם כי היו הדייגים המצריים מעבידין אותן למשוך הדגים שנאחזים במצודה ובמכמורות, והיו נותנים להם מן הדגים כמנהג כל פורשי מכמורת. ע"כ. כעין דבריו כותב גם רבינו בחיי: וכן מה שהזכיר 'הדגה', כי היו נותנים להם מהדגים הנבאשים שהיו להם ארבעה וחמשה ימים שניצודו, כי מהחשובים שהיו חיים שניצודו בו ביום לא היו נותנים להם, ועל כן לא אמר "זכרנו את הדגים" או שיאמר "זכרנו את הדג" כי בכל מקום שתמצא דגה הוא הדג הנבאש, ממה שכתוב (שמות ז, כא) והדגה אשר ביאור מתה ויבאש. ע"כ.

בספר 'זרע שמשון' (פרשת וארא) הביא את דברי חז"ל במדרש (שמו"ר רבה ט י) שלמדו מהפסוק 'והדגה אשר ביאור מתה' אמר רבי אבין הלוי ברבי ממכת דם העשירו ישראל. כיצד? המצרי וישראל בבית אחד והגיגית מלאה מים, וישראל שותה מים, והמצרי דם. כשהיה לוקח מישראל בדמים היה שותה מים מכאן העשירו ישראל. ע"כ. שואל ה'זרע שמשון' יש לנו להתבונן איך למד רבי אבין מזה שהדגה מתה כי ממכת דם העשירו ישראל. ומתרץ על פי מה שנאמר כאן בפרשה "זכרנו את הדגה אשר נאכל

במצרים חנם" (לפי פירוש הרמב"ן ור' בחיי הנ"ל) כי הנה בני ישראל במצרים היה מזונם דגים ובחינם, נמצא אם כן אחר שמתו הדגים שביאור במכת דם נגרם ליהודים נזק שכן מה יאכלו מעתה, אחר שדגים אין, וכסף מנלן לרכוש מאכלים אחרים, וזהו דבר שאינו מסתבר כי המכה שבאה להעניש את המצרים תגרום נזק לבני ישראל. לכן דרש רבי אבין ולמד ממיתת הדגים, כי ממכת דם העשירו ישראל, ואחר שכבר היו עשירים היה להם די ממון כדי לקנות מאכלים ושוב לא היו צריכים דווקא למאכל הדגים. (זרע שמשון)

נמצא א"כ שלפעמים דוקא מאותו מקום שנראה שנלקחה הפרנסה, משם באה הישועה בדרך אחרת. הסיפור שלפנינו ימחיש קצת את הנושא: בירושלים היה נהג מונית ר' יחזקאל בן אלכסנדר סנדר ז"ל (ושהסיפור יהיה לעילוי נשמתו) הוא היה יהודי מאמין לא רק באמונה של ידיעה, אלא האמונה היתה 'חקוקה בלבו' וכמאמר בעלי המוסר שהמרחק בין 'וידעת היום' לבין 'והשבות אל לבבך' היא יותר מהמרחק בין השמים לארץ.

באחד הימים ר' יחזקאל היה לו נסיעה לבית חולים שערי צדק וכשהוריד את הנוסע נגש אליו יהודי ואמר לו אתה פנוי אני צריך נסיעה לבני ברק. כמובן שר' יחזקאל הסכים מיד, כידוע לכל נהג נסיעה בין עירונית היא נסיעה משתלמת גם פחות עבודה וגם יותר כסף. לאחר שסיכמו על המחיר אמר הנוסע לר' יחזקאל אני רואה שלפניך יש מונית יותר נוחה אני מאד עייף וברצוני לישון בדרך, שם אני אישן טוב יותר, איכפת לך שאני אסע איתו? כמובן שכל נהג המונית היה איכפת לו ולא היה מוותר. אבל ר' יחזקאל שהפנים את האמונה אמר לו: לא, ממש לא איכפת לי, פרנסה זה מהשמים ומה שנגזר לי אקבל. בתוך כך מגיע אליו משהו אחר אתה פנוי? כן. אני צריך נסיעה לבית שמש הלך וחזור עם המתנה של כמה דקות כדי להוריד מזוודות, אשתי ילדה כעת ואני צריך להביא דברים לילדי מביתי שבבית שמש לבית חמותי. המחיר היה גבוה יותר מאשר צד אחד לבני ברק וגם הנסיעה קצרה יותר. (ווי העמודים נח)

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה ה' וַיִּפְצוּ אֱלֹהֵיךָ וַיִּנָּסוּ מִשְׁנֵאֶיךָ מִפְּנֶיךָ:

מי הם אויבך ומי הם משנאריך: הרלב"ג מסביר כי מנהג משה היה שבעת שהיה נוסע הארון היה מתפלל משה שיקום השם יתעלה ויפוצו הנה והנה מפחדו אויבי ישראל, בראותם הפלא העצום שהשם יתעלה עושה לישראל. ולזה ינוסו 'משנאי ישראל' מפני השם יתעלה. עוד מוסיף לבאר מדוע הם נקראים 'אויבי השם יתעלה ומשנאי השם יתעלה' כי אויבי ישראל ושונאיו הם אויבי השם יתעלה ושונאיו. ע"כ. ועדיין יש לבאר על מי הכוונה שקוראים הכתוב 'משנאריך' ומי הם 'אויבך'.

בספר 'אבני דרך' מסביר: 'שונא' הוא ההיפך של 'אוהב'. כי את האוהב האדם מקרב אותו ושמח להיות בקרבתו. אבל 'שונא' האדם לא רוצה להיות במחיצתו ואינו מדבר עימו, אך עם כל זאת עדיין אינו נלחם כנגדו, אלא רק מתרחק ממנו ולא יבוא לעזור לו. אך לעומת זאת אויב, הינו אחד שיעשה הכל על מנת שלא יתקיים בעולם, שכן לעולם לא נסתדר יחדיו אין מציאות בה נוכל להשלים.

והנה כבר מתחילת הדרך של עם ישראל קמו עליהם שני אנשים שברבות הימים נהפכו לשתי אומות אשר הסבו לנו צרות רבות רוחניות וגשמיות. והם 'עשו וישמעאל'. וכאשר נדייק בדברי התורה נראה כי ההתייחסות אליהם שונה בתכלית על עשו נאמר לשון 'שנאה' כמו"ש (מלאכי א ג) "ואת עשו שנאתי" מפני שאצלו זהו דבר זמני, אין זו מלחמה לעולמי עולמים, ולעתיד לבוא ישאר עשו ולא ימחה מהעולם ואדרבה יהיה חלק מהמציאות החדשה בעולם שנאמר בנביא (עובדיה א כא) "ועלו מושעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה" ואף הוא יכיר ויודה שה' אחד ושמו אחד (זכריה יד ט).

לעומתו ישמעאל הינו אויב, ולעולם לא תהיה מציאות בה נתחבר עמו, שכן בהכרת ה' אין הוא מודה. והמקור לכך שישמעאל הינו אויב נלמד מסוף פרשת עקידת יצחק בה אומר מלאך ה' לאברהם (בראשית כב יז) "כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך.. ויירש זרעך את שער איביו" ויירש זרעך זהו יצחק עליו נאמרה ברכת הזרע (בראשית כא יב) 'כי ביצחק יקרא לך זרע' ו'את שער איביו' זהו ישמעאל.

בעניין זה ביארו הפרשנים כי עד שלא יפול ישמעאל ויעלם מן העולם לא יקום בן דוד, זאת משום שישמעאל הינו אויב ועל כן מנסה הוא בכל דרך להלחם בנו. ואלו הם דבריו של בעל הטורים על הכתוב 'על פני כל אחיו נפל' (בראשית כה יח) וסמך ליה 'ואלה תולדת יצחק' לומר כשיפול ישמעאל באחרית הימים אזי יצמח בן דוד שהוא מתולדות יצחק. לפי דברים אלו מובן הפסוק בפרשתנו "ויפצו איבך" יתפזרו ויעלמו מן העולם, בעוד שעל השונא נאמר "וינסו משנאריך" שכן הוא ינוס, אדם שנס עדיין קיים, הוא יברח עד שיגיע למסקנה כי "ה' אחד ושמו אחד". יהי רצון שכל הקמים לכלותינו יפוצו ואילו שונאיו ישלימו ויכירו במציאותנו. (אבני דרך)